

ALEKSANDRA KUCZYŃSKA
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin

Rosja pisze własną historię. O bohaterach i wydarzeniach utrwalonych w aktach prawnych Federacji Rosyjskiej

Świadomość historyczna porządkuje zdarzenia z przeszłości w szereg przyczynowo-skutkowy. Są one traktowane jako rezultat innych, wcześniejszych zdarzeń. W ten sposób świadomość historyczna zakłada odwoływanie się do poprzedniego stanu, związanego z kolei relacjami przyczynowo-skutkowymi z jeszcze wcześniejszym stanem¹. Taka kontynuacja jest potrzebna, aby uzasadnić trwanie państwa i narodu oraz czerpać pozytywne doświadczenie z przeszłości. Poprzez świadomość historyczną ukazuje się ciągłość zdarzeń i na ich podstawie buduje się szczególne uczucia do własnego państwa i narodu. Istotne znaczenie ma również kult przodków oraz sakralizacja bohaterskich zwycięstw, gdyż to na nich opiera się przekonanie społeczne o wielkości własnego państwa i narodu. Wielkość z przeszłości uzasadnia również dążenia do utrzymania lub odrodzenia takiego stanu w przyszłości². W świadomości historycznej podtrzymywana jest pamięć o heroizmie i poświęceniu, twórczości i odrodzeniu, rodowodzie, tradycji, wspólnotcie i przywództwie. Akcentuje się zwłaszcza czas „złotego wieku”, który odtwarza mistyczną wspólnotę w przeszłości. Dla późniejszych pokoleń takie okresy przypominają czasy świetności, uosabiają najwyższe wartości i stają się ideał, celem w przyszłości. Odtwarzaniu szlachetnej historii służy przypominanie wydarzeń historycznych i literatury narodowej, poszukiwanie materialnych pozostałości kultury, badanie i kultywowanie języka, szczególna dbałość o upamiętnianie świąt państwowych oraz szacunek do symboli narodowych³.

Idea narodowa, w której instrumentalnie przywoływane są wybitne postacie i wydarzenia z przeszłości, nabiera cech świeckiej religii. Podstawą do stworzenia „politycznej religii” jest wykorzystanie elementów: liturgii, rytuałów, motywów religijnych i symboli oraz przekonanie o jedynej drodze do urzeczywistnienia świętych ideałów. W przeszłości idea świeckiej religii w Rosji znalazła wyraz w upodabnianiu władcy do Boga. Temu służyła również koncepcja Moskwy jako Trzeciego Rzymu, według której władca rosyjski stawał się dziedzicem bizantyjskiego imperatora i głową ostatniego państwa prawosławnego. Sakralizacja władzy dotyczyła zwłaszcza cara Iwana Groźnego oraz Piotra I. Wydarzenia z ich życia (dni urodzin, wstąpienia na tron, koronacja) były upamiętniane w duchu tradycji religijnych⁴. Współcześnie sakralizacji podlegają miejsca, wydarzenia i bohaterowie, których doniosłe znaczenie zostaje potwierdzone przechowywaniem w pamięci, kultem miejsc i przodków, ceremoniach i świątach narodo-państwowych. Istotne znaczenie mają również odniesienia *sacrum* do społeczeństwa. Społeczeństwo

¹ B. Uspienski, *Religia i semiotyka*, Gdańsk 2001, s. 34.

² A.D. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Warszawa 2007, s. 56.

³ *Ibidem*, s. 180.

⁴ B. Uspienski, *op. cit.*, s. 10–12.

należy do sakralizowanej przestrzeni narodowo-państwowej i na tej podstawie kształtuje własną tożsamość.

Dla Federacji Rosyjskiej świadomość historyczna ma szczególne znaczenie w zachowaniu własnej tradycji. Rozpad ZSRR był jednym z najważniejszych wydarzeń w historii najnowszej. Oznaczał potrzebę budowy nowych struktur i instytucji państwowych, a także zmierzenie się z przeszłością. Od dawna Rosję charakteryzuje ambiwalentny stosunek do swojej, nie rzadko skrywanej historii. Rok 1991 oznaczał możliwość stworzenia własnej historii i zbudowanie nowej tożsamości.

Nowa tożsamość narodowo-państwowa w Rosji, którą buduje świadomość historyczna, składa się z czterech idei, charakteryzujących „Wielką Rosję”. Są to cywilizacja rosyjska, państwo rosyjskie, tradycja rosyjska oraz naród rosyjski. Wszystkie składają się na koncepcję budowy mocarstwowej Rosji, której tradycja i tożsamość opiera się na doświadczeniu i wartościach z przeszłości. W wieloetnicznej Rosji, podzielonej przynależnością kulturową, językową i religijną, to zadanie jest niesłychanie trudne, zwłaszcza że społeczeństwo wykazuje różnicowanie w stosunku do własnej historii. Istotne znaczenie ma tu okres sowiecki. Po 1991 roku środowisko międzynarodowe wymusiło przekonanie społeczeństwa rosyjskiego o własnej niższości w stosunku do innych narodów. Podkreślając zbrodnie, zapomniano o znaczących osiągnięciach tego okresu. Dopiero zmiana idei narodowych, wyrażona w stosunku władz do własnej przeszłości, doprowadziła do reinterpretacji historii.

Przekonanie o jednoznaczności wydarzeń historycznych jest niesłychanie mylne. Odpowiedni „dobór faktów” oraz interpretacja sprawia, że stają się one środkiem do realizacji zadań politycznych. Polityka historyczna polegająca na tak stosowanej metodzie „selekcjonowania wydarzeń” jest charakterystyczna dla wielu państw, m.in. Polski. Nie zawsze jest to próba falsyfikacji historii, choć nadawanie niektórym z nich ładunku emocjonalnego i rangi państwowej jest zabiegiem politycznym, co oznacza, że związanym z realizacją celów określonej władzy. Zbiór wydarzeń i bohaterów narodowych, do których odwołuje się współczesna Rosja, jest niezwykle pojemny, i nie chodzi tu jedynie o historię nam najbliższą. Zadaniem tego artykułu jest zwrócenie uwagi na to, że umiejętnie przywoływane zdarzenia, nieraz z odległej historii państwa, potwierdzają oficjalną doktrynę państwa.

Jednym z podstawowych aktów, w których ustawodawca podkreślił znaczenie niektórych wydarzeń z przeszłości, a jednocześnie w pełni odzwierciedlających charakter polityki historycznej obecnych władz jest ustawa federalna „O dniach wojskowej chwały i dniach pamięci Rosji” z 13 marca 1995 (nr 32-FZ), przyjęta przez Dumę 10 lutego 1995 roku⁵. Ustawa ta było częścią nowej polityki, gdyż bezpośrednio wskazywała bohaterów narodowych oraz upamiętniała sukcesy państwa rosyjskiego. W artykule 1 zamieszczono spis wydarzeń, które ukształtowały historię współczesnej Rosji, a których znaczenie wpisuje się w jej dziedzictwo narodowe i państwowe. Są to m.in.: zwycięstwo Aleksandra Newskiego nad wojskami Zakonu Kawalerów Mieczowych na zamrzniętym jeziorze Pejpus (tzw. bitwa na lodzie), zwycięstwo Dymitra Dońskiego nad Mongołami na Kulikowym Polu, sukcesy militarne Piotra Wielkiego, pokonanie armii francuskiej w 1812 roku, zwycięstwa Armii Czerwonej w bitwach pod Moskwą (1941), Stalingradem i na Łuku Kurskim (1943). Ponadto w artykule 1.1 wymieniono dni pamięci⁶, które podkreślają za-

⁵ *Fiederalnyj zakon nr 32-FZ ot 13.3.1995 r. „O dniach wojskowej sławy Rossii i pamiatnych datach Rossii”*, „Sobranije zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracii” 1995, nr 11, s. 943.

⁶ Pierwotna wersja ustawy zawierała jedynie artykuł 1 z dniami wojskowej chwały. Poprawki z 21 VII 2005 (nr 98-FZ) oraz 28 II 2007 r. (nr 22-FZ) wprowadzały część dodatkową, czyli dni pamięci Rosji, które wspominały nie tylko sukcesy militarne (jak w artykule 1), ale również istotne wydarzenia religijne (chrzest Rusi), naukowe (Dzień Studentów – na pamiątkę utworzenia pierwszego uniwersytetu w Moskwie, Dzień Kosmonautyki – upamiętnienie lotu Jurija Gagarina), będące wyrazem hołdu poległym w walce (Dzień Partyzantów) oraz związanych

angażowanie Rosji w tworzenie kultury europejskiej i osiągnięć naukowych, a także wspominają istotne wydarzenia państwowe.

Przywołane święta nie zawsze są oryginalną koncepcją obecnego ustawodawcy, gdyż miały swoje odpowiedniki w okresie sowieckim. Przed rokiem 1991, podobnie jak obecnie, 12 kwietnia obchodzono rocznicę dokonania Jurija Gagarina jako Dzień Kosmonautyki, a 9 maja świętowano rocznicę zwycięstwa narodu sowieckiego w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej. Niektórym świętom zmieniono oficjalne nazwy, chociaż ich konotacje historyczne pozostały takie same. Przykładem jest sowieckie święto Armii Czerwonej i Marynarki Wojennej Związku Radzieckiego (23 lutego) przemianowane na Dzień Obronców Ojczyzny⁷.

Wśród bohaterów wymienionych w pierwszym artykule pojawiają się ci, którzy trwale wpisali się w tradycję Rosji, chociaż nie zawsze znane są wydarzenia z nimi związane. Dlatego celem ustawodawcy było przypomnienie tych doniosłych faktów z przeszłości i powiązanie ich z konkretnymi postaciami. Szczególną postacią historyczną, przywołaną dla uczczenia doniosłych zwycięstw i podkreślenia konieczności solidarności narodowej jest Aleksander Newski. Sławę utalentowanego wodza i przydomek dało mu pokonanie Szwedów nad rzeką Newą w 1240 roku, a w 1242 roku niedaleko Pskowa – Zakonu Kawalerów Mieczowych⁸. Dzięki postawie godnej naśladowania i osiągnięciom stał się bohaterem religijnym (objęto go kultem i kanonizowano) i politycznym, którego imię wykorzystano w nazwie orderów w carskiej Rosji i ZSRR.

Siergiej Eisenstein i Dimitrij Wasilew poświęcili Aleksandrowi Newskiemu film. W roku 1938 upamiętnili zwycięską bitwę na zamarznętym jeziorze Pejpus, gdzie księżą Aleksander pokonał rycerzy zakonu niemieckiego. „Aleksander Newski” to klasyczne dzieło światowego kina, był prezentowany w czasie rosyjskich świąt narodowo-państwowych i dla uczczenia innych istotnych wydarzeń historycznych. Lata trzydzieste XX stulecia to dla kultury radzieckiej czas charakteryzujący się represyjną postawą władz poddających ideologicznej kontroli twórczość artystyczną oraz komplikującą się sytuacją polityczną, która w niedługim czasie miała doprowadzić do wybuchu II wojny światowej. W okresie konfliktu między ZSRR a III Rzeszą Stalin zwrócił się do jednego z najwybitniejszych twórców światowego kina, reżysera Siergieja Eisensteina, z zamówieniem na film, w którym pokładano nadzieję odstraszenia Niemców od najazdu na rosyjskie ziemie. Eisenstein był już wówczas znany z takich produkcji, jak: „Pancernik Potiomkin” i „Październik”. Oprócz wskazania na sukces zjednoczonych sił ruskich wydarzenia historyczne z XIII-wiecznej Rusi stanowiły alegorię sytuacji politycznej z lat trzydziestych. Oprawę muzyczną przygotował wybitny kompozytor Siergiej Prokofiew. Premiera 1 grudnia 1938 roku przyniosła filmowi ogromny sukces – zderzenie pełnych patosu efektownych obrazów z wyrazistą muzyką do dziś wywołuje wielkie wrażenie. Wraz z sukcesem filmu pojawiła się propozycja kontynuacji współpracy Prokofiewa z Eisensteinem przy realizacji w latach czterdziestych trzyczęściowego eposu historycznego „Iwan Groźny”⁹.

Aleksander Newski jako bohater został przez Prokofiewa upamiętniony również w kantacie na mezzosopran, chór i orkiestrę. Składała się ona z siedmiu obrazów: „Ruś pod jarzmem mongolskim”, „Pieśń o Aleksandrze Newskim”, „Krzyżacy w Pskowie”,

ze współczesnymi zagrożeniami (Dzień Solidarności w Walce z Terroryzmem, upamiętniający wydarzenia z Biełłanu we wrześniu 2004 r.).

⁷ Chociaż dzień ten jest w dalszym ciągu oficjalnie obchodzony przez najwyższych urzędników państwowych, społeczeństwo kojarzy go raczej z Dniem Mężczyzny, pozbawionym wartości historycznej, ale promującym wizerunek mężczyzny-żołnierza. Zob. <http://www.kionn.ru/>.

⁸ I.O. Surmina, *Aleksandr Newskij w russkaj doriewolucionnoj istoriografii*, <http://www.sgu.ru/files/nodes/9832/02.pdf> (19 IV 2011).

⁹ G. Kos, *Sergiusz Prokofiew – muzyka do filmu Aleksander Newski*, <http://www.filharmonia.bialystok.pl/koncerty/tm/om19.IX.'08.pdf> (19 IV 2011).

„Powstań, ludu rosyjski”, „Bitwa na lodzie”, „Pole śmierci” oraz „Wjazd Aleksandra do Pskowa”. Dzięki sile artystycznego wyrazu kantata należy do najwspanialszych dzieł kompozytora, syntetyzujących różne tendencje obecne w jego muzyce schyłku lat trzydziestych (modernistyczne i socrealistyczne)¹⁰.

Film „Aleksander Newski” początkowo nie spełnił wyznaczonej mu roli propagandowej, a to z powodu podpisania paktu Ribbentrop–Mołotow. Dopiero po rozpoczęciu Wielkiej Wojny Ojczyźnianej jego emisja stała się elementem polityki państwowej. Istotne znaczenie miała zwłaszcza walka wojsk ruskich oraz rycerzy niemieckich na zamrożonym jeziorze. Kontrastowe barwy czerni strojów wojsk ruskich i bieli – niemieckich, symbolizują konflikt podstawowych wartości – dobra i zła. Metaforyczny charakter ma też postać samego kniazia Aleksandra, sprowadzona do kilku wyrazistych cech, budowana na wzór bohatera ludowego. Staje się on nowym, laickim świętym, uosobieniem patriotyzmu i waleczności. Dzięki tym cechom film ma charakter uniwersalny. Zarówno film, jak i sama postać Aleksandra stają się symbolem siły, jedności i zwycięstwa Rosji i Rosjan, dlatego są ulubionym narzędziem władzy do realizacji idei polityki historycznej.

Podobne cele przyświecały twórcom filmu „Bitwa za Moskwę”, pokazanego po raz pierwszy w 1985 roku. Jest to dramat wojenny należący do klasyki kina rosyjskiego (radzieckiego), oparty na wydarzeniach z 1941 roku, opowiadający o niezwykłym poświęceniu i odwadze żołnierzy radzieckich w jednej z najważniejszych bitew II wojny światowej. Jurij Ozierow z kronikarską dokładnością opowiada o bohaterstwie narodu radzieckiego w walce z napierającymi wojskami hitlerowskimi. To historyczne wydarzenie zostało upamiętnione również w ustawie „O dniach wojskowej chwały i dniach pamięci Rosji”, w której 5 grudnia poświęcono pamięci rozpoczęcia kontrnatarcia wojsk radzieckich przeciwko wojskom niemieckim. Wydarzenie to symbolizuje z jednej strony sukces i poświęcenie całego narodu rosyjskiego (radzieckiego), gdyż to zwycięstwo kosztowało życie wielu ludzi. Wspólny wysiłek doprowadził do odparcia sił niemieckich i miał wpływ na dalsze losy wojny. Sukces Armii Czerwonej był tak istotny, że Borys Niewzorow, rosyjski historyk wojskowości i badacz bitwy o Moskwę, uważa, że klęska Niemców w bitwie była wydarzeniem przesądzającym o wyniku całej wojny¹¹. Przypomnienie tego wydarzenia i uczczenie go świętem narodowo-państwowym ma pełnić funkcje zjednoczeniowe – jednoczyć i motywować społeczeństwo do wspólnego wysiłku w realizacji celów narodowych. Z drugiej strony, jest przykładem przywoływania zwycięstw i sukcesów z okresu sowieckiego. Akcentowanie wielkich wydarzeń historycznych oraz osiągnięć naukowych i technicznych ma na celu zerwanie z negatywnym wizerunkiem ZSRR i sprawia, że okres ten staje się pozytywny.

Interesująca jest historia wprowadzenia święta 4 listopada z okazji oswobodzenia Moskwy z rąk Polaków przez oddziały Kuźmy Minina i księcia Dymitra Pożarskiego (1612). W ustawie nosi ono nazwę Dzień Jedności Narodowej. Po raz pierwszy święto ustanowił Michaił Romanow tuż po wydarzeniach z 1612 roku. Następnie zostało zawieszane, by pojawić się znowu w ustawie z 1995 roku, ale 7 listopada. W okresie ZSRR 7 listopada czczono rewolucję październikową z 1917 roku. Do tradycji tej nawiązał Władimir Putin, wprowadzając poprawki w 2004 roku i ustanawiając 7 listopada Świętem Parady Wojskowej na Placu Czerwonym w 24. rocznicę Wielkiej Rewolucji Październikowej (1941)¹². Tym samym święto 7 listopada, upamiętniające wydarzenia z 1612 roku (w brzmieniu ustawy z 1995 roku), zastąpił dniem uroczystej defilady oraz rocznicą rewolucji październikowej. Bohaterów Minina i Pożarskiego uczcił, wprowadzając Dzień Jed-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A. Nagorski, *Największa bitwa. Moskwa 1941–1942*, Poznań 2008, s. 13.

¹² Федеральный закон Российской Федерации от 21 июля 2005 г. N 98-ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон „О днях воинской славы (победных днях) России”.

ności Narodowej¹³, jego następcą zaś odsłaniając w 2009 roku na placu Czerwonym pomnik księcia Pożarskiego i kupca Minina.

Intencja prawodawcy ustanowienia Dnia Jedności Narodowej jest czytelna, jeśli rozważy się kilka czynników. Po pierwsze, poszukiwano takiego święta, które egzemplifikowałoby po raz kolejny „zwycięski” charakter narodu rosyjskiego. Ważna była też data. W Cerkwi prawosławnej 4 listopada obchodzono Dzień Ikony Matki Boskiej Kazańskiej. Według tradycji prawosławnej, obraz miał dopomóc w oswobodzeniu Kremla z rąk Polaków w 1612 roku. Zdaniem prof. A. de Lazari oraz W. Jerofiejewa, Rosjanom potrzebna była rocznica, która „przygłuszy” poprzednie święto – rewolucji październikowej z 7 listopada, dlatego wydarzenia z 1612 roku, obchodzone w przeszłości na początku listopada, wpisywały się najlepiej¹⁴. Wyjaśnienie to, jak również stwierdzenie o względach ideologicznych towarzyszących DJN¹⁵, nie jest jednak uzasadnione. W ustawie funkcjonującej w okresie prezydentury Borysa Jelcyna, uznawanego (przynajmniej początkowo) za zwolennika polityki prozachodniej i dyskredytowania wszelkich „pamiętek” po poprzednim ustroju, nie było święta związanego z rewolucją październikową i okresem sowieckim¹⁶, natomiast prezydent Władimir Putin takich poprawek wprowadził kilka. Wraz z Dniem Jedności Narodowej ustanowiono również dzień Wielkiej Parady Wojskowej

z okazji 24. rocznicy Wielkiej Rewolucji Październikowej, a następnie uczczono rewolucję październikową jako Dzień Pamięci 7 Listopada¹⁷. Świadczy to niewątpliwie o chęci pozostawienia przez prawodawcę istniejących w pamięci społeczeństwa świąt (a nie o próbie odchodzenia od tradycji sowieckiej, jak chcą inni badacze) oraz wprowadzenia dodatkowego święta (DJN), którego intencją było zbudowanie w świadomości społecznej zwycięskiego charakteru państwa rosyjskiego. Ponadto kierował się również potrzebą podkreślenia jedności narodowej jako podstawy istnienia i rozwoju Rosji w państwie wielonarodowym i wielowyznaniowym.

Wyniki badania opinii publicznej z 2004 roku nie potwierdzają jednak euforii władz, związanej z wprowadzeniem nowego święta. 77% Rosjan nie było zainteresowanych obchodzeniem Dnia Jedności Narodowej, a jedynie 5% na tyle znało wydarzenia z historii Rosji, aby móc właściwie zinterpretować działania rządu¹⁸. Umocnieniu wizerunku silnego państwa i zjednoczonego społeczeństwa miał służyć film W. Chotiniński wyprodukowany w 2007 roku przy aprobacie władz, obrazujący wydarzenia z 1612 roku. Superprodukcja „1612” jest pozytywnie oceniana przez władzę, gdyż stale wzrasta świadomość obywateli o znaczeniu Dnia Jedności Narodowej (obecnie ponad 14%¹⁹), lecz wystąpienia w tym dniu grup nacjonalistycznych w Moskwie i Petersburgu rodzą pytanie o rzeczywiste społeczne zrozumienie przesłania płynącego z Kremla o zgodzie w wielonarodowym i wielowyznaniowym państwie. Wydarzenia te budzą również kontrowersje w kontekście relacji polsko-rosyjskich. Niekiedy bowiem pojawia się argument o antypolskim charakterze tak święta, jak i filmu. Ta kwestia jednak nie powinna budzić niepokoju,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ J. Stanisławska, *Czy to święto jest antypolskie*, Wirtualna Polska 11 I 2004 (3 I 2011); W. Jerofiejew, O „Katyniu” w Rosji. Rozmowa z..., w: *Studzy i wrogowie imperium. Rosyjskie rozmowy o końcu historii*, Kraków 2009, s. 108.

¹⁵ Rozmówcy J. Stanisławskiej, m.in. M. Menkiszak z Ośrodka Studiów Wschodnich, przekonują, że świętowanie zwycięstwa nad hitlerowskimi Niemcami, a także nad Napoleonem pod Borodino nie jest korzystne dla współczesnej Rosji, ze względu na dobroświąteczne stosunki z najbardziej znaczącymi państwami UE. Relacje zaś z Polską nie są aż takie ważne. J. Stanisławska, *op. cit.*

¹⁶ W ustawie zapisane są święta upamiętniające zwycięstwa Armii Czerwonej w okresie II wojny światowej. Ponadto do 2006 roku 23 lutego obchodzono jako Dzień Zwycięstwa Armii Czerwonej nad Wojskami Niemieckimi w 1918 roku. Następnie zmieniono nazwę święta na Dzień Obrońców Ojczyzny. Poprawki z 15 IV 2006 r. zob. nr 48-FZ. Nie znaczy to, że Jelcyn całkowicie odszedł od symboli sowieckich, o czym są dekrety prezydenckie z lat dziewięćdziesiątych dotyczące systemu nagradzania medalami i orderami.

¹⁷ Poprawki z 21 VII 2005 zob. nr 98-FZ.

¹⁸ [http://www.polskieradio.pl/7/15/Artykul/272888,Dzien-Jednosci-Narodowej \(7 I 2011\)](http://www.polskieradio.pl/7/15/Artykul/272888,Dzien-Jednosci-Narodowej%20(7%20I%202011)).

¹⁹ *Ibidem*.

ponieważ Polak stanowi jedynie archetyp najeźdźcy, wroga z zewnątrz, usiłującego narzucić rosyjskiemu ludowi obce wzorce. W tym przypadku wydarzenia historyczne należy traktować alegorycznie i nie utożsamiać z niechęcią do narodu polskiego.

Wprowadzone zmiany, w stosunku do ustawy z 1995 roku, odzwierciedlają poglądy Władimira Putina i jego rządu oraz stosunek do tradycji. Pamięć o Wielkiej Rewolucji Październikowej (dzień wojskowej chwały, ale również dzień pamięci) jest istotna ze względu na to, iż wprowadziła nowy porządek państwa, którego trwanie przez kolejne dziesięciolecia ukształtowało psychikę i tożsamość społeczną. Współczesna świadomość Rosjan to konglomerat wielu, często niespójnych przekonań i wierzeń, na które miały wpływ istotne wydarzenia historyczne. Wielu Rosjan modli się w cerkwi, czci cara i z szacunkiem odnosi się do Lenina i Dzierżyńskiego²⁰. W przeprowadzonym w 2008 roku sondażu „Imię Rosji. Historyczny Wybór”, na temat bohatera w historii Rosji, na piątym miejscu znalazł się Włodzimierz Lenin, za Aleksandrem Newskim, Aleksandrem Puszkinem, Fiodorem Dostojewskim i Piotrem I, a na dwunastym – Józef Stalin. Świadczą to o mentalności społeczeństwa, w którym przywódcy państwowi z ostatnich kilkudziesięcioleci odgrywają tak samo ważną rolę w historii Rosji, jak poeci czy carowie²¹.

Po upadku ZSRR podejmowano próby wykorzenia z pamięci społecznej historii radzieckiej oraz zamiany symboli państwowych²². Zakończyły się one niepowodzeniem, potwierdziły jednak niechęć i nieprzygotowanie narodu do radykalnej transformacji społecznej. Choć w 1990 roku ustanowiono Dzień Niepodległości upamiętniający odzyskanie suwerenności, to faktycznie rozpad ZSRR oznaczał utratę prestiżu i statusu imperialnego. Borys Jelcyń zyskał poparcie społeczeństwa dopiero wtedy, gdy przywrócił symbole państwowe – imperialną trójkolorową flagę oraz dwugłowego orła²³. Było to nawiązanie do tradycji imperialnych Piotra I (flaga) oraz Księstwa Moskiewskiego (dwugłowy orzeł). Próba ustanowienia hymnem państwowym „Pieśni patriotycznej” z muzyką Michaiła Glinki, gloryfikującej cara i Rosjan, nie zyskała aprobaty społeczeństwa²⁴. Z powodu braku oficjalnego tekstu „Pieśni...”, podczas ważnych uroczystości państwowych i międzynarodowych była ona wykonywana bez słów. W związku z tym postanowiono powrócić do sowieckiego hymnu. Do starej muzyki nowy tekst napisał S. Michajłow²⁵. Stosunek społeczeństwa do działania władz w sferze symboliki narodowej i państwowej był dokładnie analizowany przez Władimira Putina. W przeciwieństwie do poprzednika, nie odrzuca on tradycji Związku Radzieckiego i wskazuje jej pozytywne cechy. Historia ZSRR pełna jest sukcesów militarnych Armii Czerwonej, ale również osiągnięć nauki i techniki, o których społeczeństwo nie chce zapomnieć. Dlatego przekreślanie całego okresu sowieckiego byłoby błędem. Umiejętne selekcjonowanie wydarzeń z przeszłości pozwala stworzyć pozytywny obraz ZSRR i umacnia wizerunek Rosji jako jego sukcesorki.

Podobnie ma się sprawa łączenia tradycji imperialnej, sowieckiej i współczesnej w odniesieniu do medali i orderów. Dekret prezydenta o nagrodach i medalach²⁶ wymienia ich kilkanaście. Niektóre z nich, ustanowione w ZSRR, zachowały ciągłość. Są to medale: Suworowa, Uszakowa, Kutuzowa, Bohdana Chmielnickiego, Aleksandra Newskiego, Przyjaźni Narodów oraz Za Odwagę. Większość z nich otrzymują dowódcy jed-

²⁰ W. Wojnowicz, *Rosjanie uwielbiają pouczać Zachód. Rozmowa z...*, w: *Studzy i wrogowie...*, s. 32.

²¹ <http://top50.nameofrussia.ru/about.html> (7 I 2011).

²² S. Oushakine, *In the State of Post-Soviet Aphasia: Symbolic Development in Contemporary Russia*, „Europe-Asia Studies” 2000, t. 52, nr 6, s. 991–1016; P. J. S. Duncan, *Contemporary Russian Identity between East and West*, „The Historical Journal” 2005, nr 48/1, s. 277–294.

²³ P. J. S. Duncan, *op. cit.*, s. 277–294.

²⁴ *Ibidem*, s. 286.

²⁵ S. Oushakine, *op. cit.*, s. 991–1016.

²⁶ Ukaz Prezydenta RF ot 7 IX 2010 N 1099 „O mierach po sowierszenstwowaniju gosudarstwiennoj nagradnoj sistemy Rossijskoj Fiedieracii” (wmiestie s „Potożenijem o gosudarstwiennych nagradach Rossijskoj Fiedieracii”). Zastąpił on dekret Prezydenta RF z 2 III 1994 r. (nr 442).

nostek Sił Lądowych, Sił Powietrznych oraz bardzo rzadko – floty. Pochodzą one z okresu Wielkiej Wojny Ojczyźnianej²⁷. Nawet najważniejsze odznaczenie współczesnej Rosji, medal Złota Gwiazda, oraz tytuł Bohater Federacji Rosyjskiej mają swoje korzenie w Związku Radzieckim²⁸. Oprócz istniejących odznaczeń wprowadzono również nowe, np. ordery Świętego Grzegorza, Świętego Apostoła Andrzeja i Za Zasługi w Badaniu Kosmosu²⁹, nazwą nawiązujące do tradycji prawosławnej i promujące osiągnięcia w dziedzinie nauki i techniki. Niektóre z nich, choć wprowadzone po 1991 roku, przeznaczone są dla weteranów wojennych z okresu sowieckiego.

Orderem Żukowa odznaczani są ci żołnierze, którzy posiadali już tytuł Bohatera Związku Radzieckiego i wyróżnili się w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej. Ponadto order przyznaje się wojskowym i pracownikom cywilnym Armii Czerwonej, marynarki wojennej i wojsk NKWD oraz partyzantom za bohaterstwo, męstwo i odwagę wykazaną w walce z hitlerowskim najeźdźcą oraz wojskami japońskim. Mogą być nim uhonorowani również pracownicy Ministerstwa Obrony Narodowej i innych ministerstw za odwagę i męstwo okazane w walce w obronie ojczyzny i interesów narodowych Rosji. Ustanowienie Orderu Żukowa jest jednym z elementów przywracanie historycznej sprawiedliwości w odniesieniu do narodowych bohaterów Rosji. Dlatego Gieorgij Żukow otrzymał nazwę „Marszałek Zwycięstwa”²⁹. Odznaczenia potwierdzają kontynuację symboliki narodowej odziedziczonej po Związku Radzieckim i są wyrazem dumy państwowej i narodowej z dokonań ojczyzny w przeszłości. Ponadto, podobnie jak we wcześniejszym przypadku tradycja imperialna łączy się naturalnie z tradycją sowiecką.

W politykę historyczną Rosji wpisują się również działania wobec weteranów wojennych. Stanowią oni dość silną grupę społeczną, a przypominanie o ich zasługach w przeszłości jest istotnym elementem polityki historycznej współczesnej Rosji. Z tego m.in. powodu organizowane są z ogromnym rozmachem uroczystości o charakterze narodowo-państwowym. Mają pokazać weteranom Armii Czerwonej, że kraj pamięta i czci ich czyny. Według Kremla, żyje jeszcze kilkaset tysięcy weteranów i wszyscy bardzo chcą, a niektórzy są w stanie wziąć udział w defiladach³⁰. Wyrazem szacunku wobec ich poświęcenia jest przyznanie im szczególnej pozycji w państwie. Pamięć o ich udziale w walce wyraża się nie tylko w corocznych świętach, nagrodach i odznaczeniach, ale również w dbałości o ich sytuację materialną i zapewnianie szacunku i godziwego życia. Dotyczy to nie tylko obywateli rosyjskich mieszkających na terenie Federacji Rosyjskiej, ale również byłych obywateli Związku Radzieckiego, którzy w przeszłości zasłużyli się w walce o ojczyznę, a obecnie, mając obywatelstwo innego kraju, zachowują związek z Rosją. Za pomoc weteranom zamieszkałym poza Federacją odpowiada Ambasada Federacji Rosyjskiej. Pomoc materialna w takim przypadku obejmuje wsparcie finansowe, opiekę medyczną, dostęp do sanatoriów i rehabilitacji. Ponadto rząd rosyjski dba o wprowadzenie ustawodawstwa obejmującego weteranów w kraju i za granicą³¹.

Szczegółowe działania są określane również w umowach dwustronnych między Rosją a państwem zamieszkania weteranów. Przykładowo, na Litwie weteranom walczącym w latach Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (1941–1945) w szeregach Armii Czerwo-

²⁷ Order Suworowa został ustanowiony zgodnie z dekretem przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR z 29 VII 1942 r. Poprawki wprowadziły: Postanowienie przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR z 30 IX 1942 i dekret przewodniczącego Rady Najwyższej z 19 VI 1943 r. Order Uszakowa – dekretem przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR z 3 III 1944 r. Order Kutuzowa – dekretem przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR z 29 VII 1942 r. Order Bohdana Chmielnickiego – dekretem przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR z 10 X 1943 r. Order Aleksandra Newskiego – dekretem przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR z 29 VII 1942 r.

²⁸ Postanowienie CIK SSSR ot 16 IV 1934 g.; Zakon RF ot 20 III 1992 g. nr 2553-I „Ob ustanowieniu zwania Gieroja Rossijskoj Fiedieracii i uczrzedzenii znaka osobogo otliczija-miedali «Zolotaja Zwiezda»”.

²⁹ Ukaz Priezidenta RF ot 6 III 1995 g. N 243 „Ob uczrzedzenii Statusa ordiena Żukowa, Položenija o miedali Żukowa i ich opisani” (s izmieniienijami ot 30 XII 1995 g.).

³⁰ W. Radziwinowicz, *Kreml sprawdza świat*, „Gazeta Wyborcza” 2010, nr z 13 stycznia.

³¹ Rasopriaženije Prawitielstwa RF ot 28 nojabria 2002 g. N 1663-p.

nej są przydzielane talony na bezpłatne korzystanie z usług komunikacyjnych na terytorium Federacji Rosyjskiej, a także skierowania do sanatoriów. Odpowiednie instytucje prowadzą ewidencję żołnierskich mogił na terytorium Litwy oraz gromadzą informacje na temat weteranów zamieszkałych na Litwie³².

O szczególnym traktowaniu przez Rosję weteranów Armii Czerwonej mieszkających za granicą świadczy wydarzenie związane ze śmiercią Wasilija Makarowicza z Rygi. Rodzina zmarłego weterana otrzymała telegramy kondolencyjne, których nadawcami byli najwyżsi urzędnicy państwowi Federacji Rosyjskiej. Pamięć o jego zasługach w latach Wielkiej Wojny Ojczyźnianej została utrwalona w przemówieniu prezydenta Miedwiediewa, premiera Putina i mera Moskwy S. Sobianina. Ambasada Federacji Rosyjskiej w Rydze skontaktowała się z rodziną zmarłego weterana, zaferowała wszelką pomoc i pokryła koszty uroczystego pogrzebu. W imieniu Federacji Rosyjskiej wieniec na grobie złożył ambasador A. Weszniakow. Przemilczano jednak, że weteran w okresie sowieckim dopuścił się masakry ludności łotewskiej, za co został postawiony przed sądem³³. Postawa władz rosyjskich, świadomych kontrowersji towarzyszących postaci weterana, utrwaliła w świadomości społecznej pozytywny obraz żołnierza walczącego o honor ojczyzny. Przykład ten pokazuje również, jak bardzo niejednoznaczna może być ocena wydarzeń z przeszłości. Dla jednych żołnierz jest bohaterem, dla innych mordercą. Od nas zależy, którą interpretację przyjmujemy.

Przedstawione przykłady oprócz wartości normotwórczej informują również o programie politycznym władzy. Sukcesy historycznych bohaterów Rosji budzą nadzieje władz na odbudowę silnego państwa, a także są zachętą do prowadzenia polityki imperialnej. O potęgę państwa ma świadczyć nie tylko liczna, dobrze wyszkolona armia, ale i rozwój nauki i kultury, które są znakomitą reklamą osiągnięć cywilizacyjnych Rosji, ale również wkładu Rosji w rozwój światowej nauki i kultury. Odzwierciedla to również stosunek partii rządzącej do tradycji Państwa Moskiewskiego, carskiej Rosji, ZSRR oraz współczesnych wydarzeń. Przemysłany wybór wydarzeń tworzy obraz silnej, aktywnej na wielu płaszczyznach Rosji. Jej wizerunek budowany jest nie tylko na podstawie wydarzeń współczesnych, ale również odpowiednio wyselekcjonowanych z przeszłości. Historia Rosji i minione wydarzenia są ze sobą powiązane – przeszłe i przyszłe zwycięstwa są nieuchronnym przeznaczeniem.

Przywoływanie symboli i bohaterów historycznych ma dodatkowy cel społeczny. Poprzez kreatywny stosunek do historii buduje świadomość społeczną na temat własnego państwa. Społeczeństwu łatwiej identyfikować się z bohaterami, którzy odnieśli zwycięstwa, a przez to stali się idolami dla wielu pokoleń. Sukcesy na polu bitew, wkład Armii Czerwonej w pokonanie III Rzeszy, osiągnięcia w dziedzinie nauki i techniki sprawiają, że bycie Rosjaninem w środowisku międzynarodowym przynosi dumę.

Po kilkunastu latach uśpienia budzi się pamięć o okresie sowieckim. Okres ten jednak nie jest przedmiotem historycznej debaty publicznej. Czyny Armii Czerwonej są sławione, o zbrodniach zaś politycy milczą. Władza i społeczeństwo zrzucają wór pokutny, bo dosyć mają pokory, do której przyzwyczajano je przez lata. Kompleks niższości wobec innych narodów zastępują wiarą w mocarstwową Rosję, której trzeba okazywać

³² J. Lewicki, *Święto weteranów*, „Tygodnik Wileńszczyzny” 2004, nr 20.

³³ Wasilij Makarowicz był dowódcą oddziału partyzanckiego, który w 1944 r. dokonał masakry cywilów w łotewskiej wiosce Mazie Bati. Po zakończeniu wojny pozostał na terenie tego kraju, aktywnie zaangażował się w umacnianie władzy sowieckiej, za co otrzymał wysokie stanowisko w milicji oraz został uhonorowany licznymi odznaczeniami, m.in. Orderem Lenina. Dopiero po upadku Związku Sowieckiego i odzyskaniu niepodległości przez Łotwę wytoczono mu proces i skazano na kilka lat więzienia. Proces ten miał istotne znaczenie, gdyż żołnierze partyzantki sowieckiej rzadko byli poddawani karze sądowej. Sprawa Makarowicza miała również znaczenie polityczne. Władze Rosji okazywały weteranowi poparcie, nadając mu rosyjskie obywatelstwo. Rosyjska prasa pisała o nim pochwalne artykuły, nazywając go bojownikiem o prawdę. Zob. P. Zychowicz, *Moskwa nie zapomina zasług*, „Rzeczpospolita” 2011, nr z 9 kwietnia.

szacunek. Przeszłość jest dziedzictwem Rosji, nie można się jej pozbyć, ale trzeba ją na nowo zrozumieć.

**Russia writes history by herself.
Heroes and history events in the Russian Federation normative acts**

Summary

One of the most substantial question for the Russian Federation after 1991 there was relation between past and present. Some events and heroes from the past were not commemorated in the USSR historic policy and therefore people forgot about many of them. Similarly the international community tried to minimalized the imperial factors in the USSR historic policy. The USSR fall brought the real opportunity to celebrate the historic successful events and heroes. It took place epecially in the W. Putin's presidency period. The main government politic purpose was to underline the positive events from the Soviet period because of joining all Russian tradition and create solidarity in Russian society. One of the most important thing was encoding Russian history in the national signs and symbols (anthem, flag, holidays) which remind Russian magnificence in the past and let her reconstruct her importance in the present time. Russians want to be proud of their own homeland, therefore they have written the history now.